

Petőfi és Arany

A népiesség két politikai modelljéről

190. 7. 2008.

Vaderna Gábor

Petőfi Sándor és Arany János barátságáról születtek már szubtilis elemzések – nem is egy. A két költő neve, legkésőbb a 19. század végén, Arany halála idején, szorosán összefonódott. Sokszor elmondatik, hogy Petőfi mindenkiel összeveszett, de Arannyal jellemük, alkatuk különbsége ellenére sem. Mint minden kultikus megközelítés, ez sem feltétlenül igaz: Petőfinek voltak hosszabb és tartósabb barátságai, s még e meglehetősen rövid idő alatt is, ami kettejük barátságának rendeltetett, majdnem szakításig jutottak olykor-olykor. Az emberi kapcsolatok bonyolultak.

▲ Prohászka Antal: *Tanyasor*, olaj, farost, 30x43,5 cm, 2002 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*)

Hozzátehetjük, hogy Aranyban senki sem szabadított fel olyan önfelelt humort, mint Petőfi – bár ki tudja azt ma már, hogy a nagyszalontai segédjegyző egy otthoni borozás közben mire volt képes. Mindenesetre kettejük lelki közelségét alaposan körüljárta Barta János (BARTA János, *Géniuszok találkozása [Petőfi és Arany barátsága]* = Uő., *Arany János és kortársai. I. Arany-tanulmányok*, válogatta, sajtó

alá rendezte IMRE László, előszó GÖRÖMBEI András, Kossuth Egyetemi, Debrecen, 2003, 132–168); kapcsolatuk problémáit, a versengés szenvedélyét és veszélyeit, egymáshoz képesti pozíciójukat (Petőfi mint mentor versus Arany mint apafigura) összefoglalta Milbacher Róbert (MILBACHER Róbert, *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*, Ráció, Budapest, 2009, 147–167).

Aranyban senki sem szabadított fel olyan önfelelt humort, mint Petőfi – bár ki tudja azt ma már, hogy a nagyszalontai segédjegyző egy otthoni borozás közben mire volt képes.

Hogy miként jött létre az az ikerkapcsolat, mely máig hatóan elválaszthatatlannak tételezi a két irodalmi nagyságot, s mely mindig akkor kapcsolja össze őket, hol végletes ellentétükben (lírai és epikus költő, szubjektív és objektív költészet), hol éppen rokon vonásaikban (népnemzeti iskola, nemzeti klasszicizmus), amikor a hagyományban valamiféle nemzeti egységet vagy legalább közös nemzeti programot kívánnak felmutatni, Margócsy István tekintette át gazdag példaanyagban. (MARGÓCSY István, „...ikerszülottek, egymás kiegészítői...” [Petőfi és Arany kettős kultusza és kettős kanonizációja] = Uő., *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Kalligram, Pozsony, 2011, 303–349.)

A továbbiakban arról ejtenék néhány szót, hogy a két költő felfogása miben hasonlított és különbözött, amikor a népről beszéltek. Mind a ketten népköltőnek tartották magukat, bármit is jelentsen ez. Mind a ketten oly magától értetődőnek tételezték, hogy ennek jelentése egyértelmű, hogy ezért aztán vitán felül állt az is, hogy ez egy bizonyos dolog. A kérdés nélküli, axiomaticus tudás hagyományozódott az utókorra is. De mit is jelent népköltőnek lenni? S ki az a nép? A nép a parasztokat jelenti? A nemzetet? Azokat, akik úgymond rendez hazafiak? A népköltő egyszerű hangon szól a néphez? Netán ő a nép egyik reprezentáns tagja? Esetleg a természet vadvirága? A népi az folklorikus, ősi hagyomány? Egyáltalán: a folklorikus és az ősi hagyomány

▼ Szurcsik János: *Üszkös fatörzsek*, olaj, vászon, 77x110 cm, 1986 (forrás: *Ihletőnk: Petőfi. A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa*, HUNGART © 2023)

De mit is jelent népköltőnek lenni? S ki az a nép? A nép a parasztokat jelenti? A nemzetet? Azokat, akik úgymond rendes hazafiak? A népköltő egyszerű hangon szól a néphez? Netán ő a nép egyik reprezentáns tagja? Esetleg a természet vadvirága? A népi az folklorikus, ősi hagyomány? Egyáltalán: a folklorikus és az ősi hagyomány ugyanaz?

ugyanaz? Vagy a népi az, amit a nép fogyaszt, ami népszerű? Arany és Petőfi levelezésében e kérdések folyamatosan ott állnak a háttérben anélkül, hogy bármelyikük feltenné őket. Legalább három levélváltásban ezzel kapcsolatos ügyekről tárgyalnak. Először, megismerkedésükkor rögtön ezzel kezdenek. Petőfi ezt taglalja a *Toldi* utáni lelkendező levelében, s erről beszélgetnek pár levélváltás erejéig látszólag a legnagyobb egyetértésben. Aztán utóbb szóba kerül a kérdés, amikor Petőfi, Arany és Tompa Mihály ugyanazt a témát, Murány bevételének történetét dolgozta fel

▼ Petőfi Sándor Arany Jánosról készült rajza, Szalonta, 1847. június (forrás: OSZK)

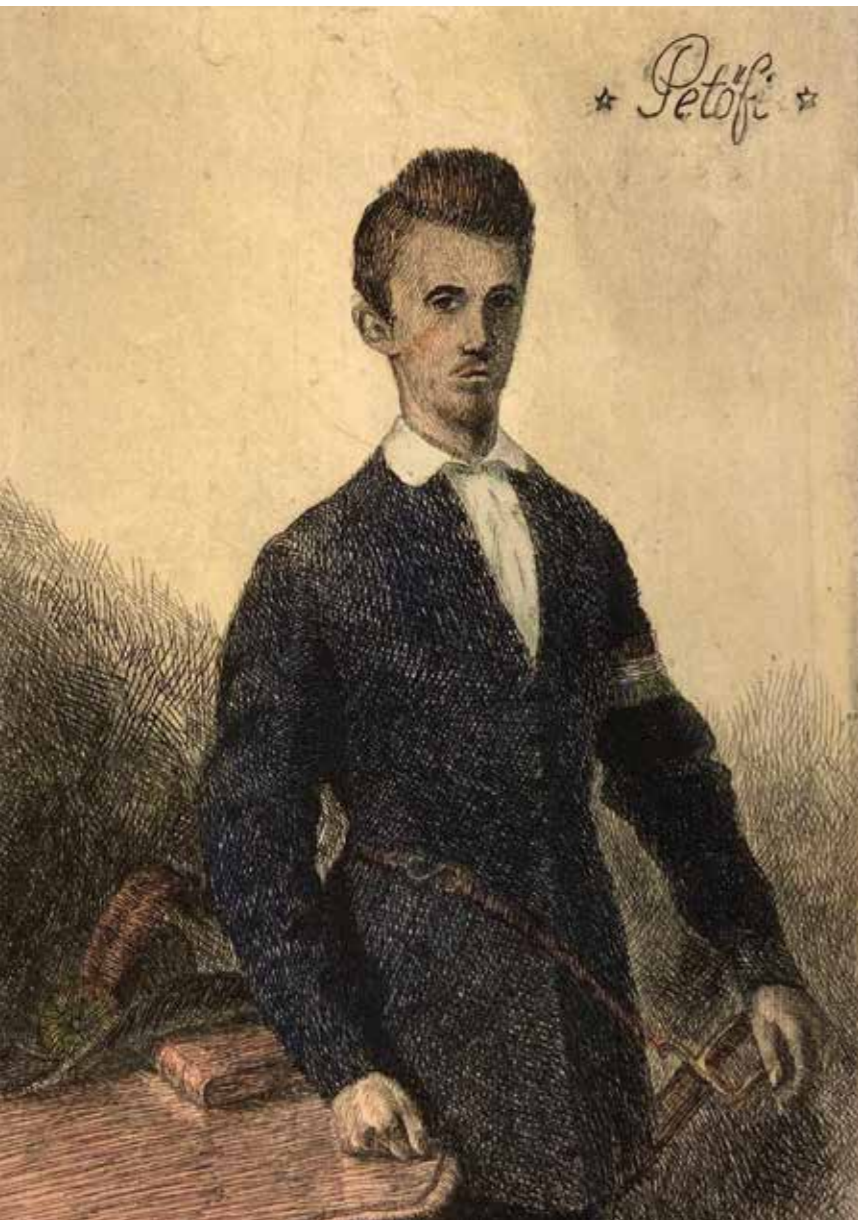
egymással versengve-veszekedve 1847 kora őszén. S végül Arany akkor is fejtegette nézeteit nép és művelődés viszonyáról, amikor a forradalom után Petőfi segítségével az állami propagandalap, a Nép barátja szerkesztőjének szegődött. (Ez utóbbi nem volt egy sikertörténet Arany pályáján, hamar csalódnia kellett.) A kettejük közötti különbségek azért nehezen megragadhatóak, mert látszólag a legnagyobb egyetértésben vannak. Petőfi írja Aranyhoz első levelében 1847. február 4-én, miután elolvasta a *Toldi* kéziratát:

„Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokallta már látni, mint mártírkodnak milliók, hogy egypár ezren henyel-hessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!”
(Petőfi összes prózai írásai és levelezése, szerk. SZALISZNYÓ Lilla – ZENTAI Mária, Osiris, Budapest, 2022, 423.)

Sokat idézett sorok ezek. A gondolatmenet szerint a „század feladata” az, hogy a nép uralomra jusson a politikában, s ennek eszköze volna a népművelés. Van egy aufklärer (felvilágosodás kori) logika emögött: egy hit abban, hogy a műveltség magasabbra visz, és ez történelmi szükségszerűség is. A civilizáció ugyanis fejlődik, egyre magasabb művelődési fokozaton, egyre jobb minőségű társadalmak jönnek létre. Persze ezt a haladáselvű, heurisztikus civilizációs logikát Petőfi forradalmi logikává teszi (azért ezt nem minden haladáselvű gondolkodó tette meg), egyszerűen evidenciának tartja, hogy a művelődés nemcsak előre visz,

▼ Drozsnik István: Petőfi vad álma a rónán, ceruza, tus, papír, 100x70 cm, 2009 (forrás: Ihletünk: Petőfi, A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa, HUNGART © 2023)

▲ Ismeretlen festő:
Petőfi Sándor, színezett,
rézkarc, papír,
14x10 cm (forrás:
Kieselbach Galéria)

hanem hatalmat is ad, és egy következő civilizációs stádiumban át fogja venni egy új társadalmi csoport az uralmat. 1847-ben járunk, amikor már Petőfi egyre élesebben és egyre többször mondja ki, hogy a rabszolganepek fel fognak lázadni uraik ellen. 1846 nyarán még csak a látélet van *A nép* című versének axiomatikus zárlatában („Haza csak ott van, hol jog is van, / S a népnek nincs joga.”), de az év végén már papírra veti az *Egy gondolat bánt engemet...* ismert utópiáját („Ha majd minden rabszolga-nép / Jármát megunva síkra lép / Pirosló arccal és piros zászlókkal / És a zászlókon eme szent jelszóval: / »Világ szabadság! «”), majd 1847 januárjában ott van *A XIX. század költői* („Előre hát mind, aki költő, / A néppel tűzön-vízen át!”), 1847 februárjában jön az Arany által írt levél (verses mellékletében: „S ez az igaz költő, ki a nép ajkára / Hullatja

keblének mennyei manóját. / A szegény nép! olyan felhős láthatára, / S felhők közt kék eget csak néhanapján lát.”), márciusban *A nép nevében* („Még kér a nép, most adjatok neki! / Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, / Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? / Nem hallottátok Dózsa György hírét?”). Tehát éppen itt van egy kulminációs pont, amikor Petőfi egyértelműen bejelenti politikai igényeit. Nem mellesleg ekkor lesz tagja az Ellenzéki Körnek: 1847. március 16-án *A nép nevében* mintegy beavatási rítusként hangzik el.

Arany válasza Petőfi levelére (1847. február 11.) önmagát versben népi sarjadéknak határozza meg („S mi vagyok én kérde. Egy népi sarjadék, / Ki törzsömnek élek, érette, általa: / Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék, / Otthon leli magát ajakimondala.”), s vershez tartozó levelében is reagál Petőfire:

„Önnek elveit a nép és költészete felől forró kebellem osztom, hisz nekem önzésből is azt kell tennem! Nemzeti költészetet csak azontúl remélek, ha előbb népi költészet virágzott. Mit szólna Ön hozzám, ha valaki tisztán népi szellemben és nyelven írt (komoly) eposzra vetné fejét? Kiméra lenne ez?”
(*Uo.*, 427.)

„Oszítja az elveket”, de valami mellett mégiscsak szó nélkül megy el. Voltaképpen érintetlenül hagyja Petőfi meglehetősen erős politikai irányultságát („Égbe a népet, pokolba az arisztokráciát!”). A továbbiakban erről, műfaji-tematikus kérdésekről, irodalmi hangnemről leveleznek. Petőfi 1847. február 23-án kelt levelében nem szeretné, hogy Arany királyokról írjon eposzt (így egy kicsit visszacsempészi a népet eláruló elit problémáját), Arany válaszában (február 28.) jelzi, hogy ő akár Dózsáról is írna (mellékszál, nem eldönthető, de vajon Petőfinek innen jött az ötlet *A nép nevében* megírásához?), ám amit itt előad, merőben különbözik Petőfi látásmódjától:

„Ha én valaha népies eposz írására vetném fejemet: a fejedelmek korából venném tárgyat. Festeném a népet szabadnak, nemesnek, fegyverforgatónak..., a fejedelmet atyának, pátriárkának, elsőnek az egyenlők közt. Festenék szabad hazát, közös hazát, megtanítanám a népet, miképp szeresse a hont, melyért előde

Arany tehát a reformkori politika rendi-nemesi nyelvét beszéli – azt a nyelvet, mely alapjául szolgált a nemesi szemléletű bárdköltészetnek Berzsenyitől Kölcseytől át Vörösmartyig. A nép művelése ebben az értelemben egy rekonstrukciós folyamat, a hagyomány visszaszerzésének, az ősi rend helyreállításának kalandja, s nem pedig valami történelmi determinizmus követelése.

vére folyt. Mert bizony nem a mai nemes-ség vére volt az, mely visszaszerelte Etele birodalmát: az a vér részint csatatéren folyt el, részint a magvetők igénytelen gubája alatt rejlik. Az a vér szolgálavérré sohasem fajúlhatott, mai napig is dacol a zsarnoksággal, azért durva, nyakas, megigázhatatlan, de azért merész, őszinte és tiszta is. Se nemes vér, mint-hogy az egy igaz úr előtt szolgálailag csúszkálni nem tudta, szolgálavá kényszerített: ellenben jöttek idegen földről, támadtak a haza megnyűgött idegen népe közül szolgálak, s azok lőnek urakká. [...] Egy ily eposzt, remélem, vérré tanulna a nép, s buzgóbban énekelné azt, mint az olasz matróz *Gerusalemme liberatáját*, a nemesi rend (talán) elszégyellné magát, átvénné a néptől, mint most a népdalokat, s lenne a költészet nemcsak az »írastudók és farizeusok«, hanem a *nemzet költészete*.”
(*Uo.*, 434–435.)

Arany nem az elitek ellen lázadó rabszolgák történelmi vízióját rajzolja meg, hanem a magyar nemesség klasszikus kritikájára utal, mely a reformkorban, de már előtte is igen népszerű volt. Eszerint az erényes ősök vére megromlott: korábban a nyakas magyar dacolt a zsarnoksággal, de szabadságát szolgálásra váltotta, ennek oka pedig az idegen hatásokban keresendő. Ez a visszavonás ismert története. A magyar nemzet feladata ezért nem az elit leváltása egy másikra, hanem az ősi erényközösség helyreállítása. Arany tehát a reformkori politika rendi-nemesi nyelvét beszéli – azt a nyelvet, mely alapjául szolgált a nemesi szemléletű bárdköltészetnek Berzsenyitől Kölcseytől át Vörösmartyig. A nép művelése ebben az értelemben egy

rekonstrukciós folyamat, a hagyomány visszaszerzésének, az ősi rend helyreállításának kalandja, s nem pedig valami történelmi determinizmus követelése.

Ehhez Arany az utolsó mondatokban egy Petőfi-hez hasonló politikai programot látszik hozzácsapni. Miként az olasz matróz éneklő Tasso eposzát, úgy dalolná a magyar nép a Petőfiét, ha megírná az elveszett nemzeti eposzt. Ekkor Petőfi álma valóra válhatna – így Arany –, mert létrejönne a nemzet költészete, azaz: népből nemzet alakulna az ország. (Az persze részletkérdés, hogy mit énekeltek az olasz matrózok valójában. Lehetnek kétségeink.) Az elitek váltásáról Arany nem beszél olyan élesen, mint Petőfi. Sőt, fel sem merül nála, hogy a rendi társadalom idejétmúlt volna, hiszen a nemesség visszatálhat még a népéhez.

Itt van a kettejük közötti különbség politikai alapja, amely aztán a feldolgozott hagyományhoz való hozzáférésként lesz tetten érhető. Petőfi folklorikust és populárist megejtő bátorsággal önti bele szövegeibe – mindazt, ami népinek tűnik, s forrástól függetlenül rendez el a fikciós szinteket például *János vitéz*ben. Arany ezzel szemben nem a kéznél lévő Toldi-történeteket írja meg. A Szalontán gyerekkorában hallott meséket ugyanis egy valahai nagyelbeszélés eltorzult változatainak tartja, s a nyomokban fellelhető hagyományt vállalt filológizálással igyekszik helyreállítani (erre utalnak az Ilosvai-mottók a szövegben). Mindez azt mutatja, hogy Arany számára a történelmi hagyomány megszakadt, s a saját feladatát abban látja, hogy a történelem folytonosságát helyreállítsa. Ezzel szemben Petőfi számára a hagyomány sodródó történettörédek halmaza, mely nem rekonstruálható egészé – s nem is kell rekonstruálni ezt az egészet, hanem szintet kell lépni.

Voltaképpen mind a ketten a reformkori politika nyelveit beszélték. Arany az ősi alkotmány és a republikánizmus rendi politikában gyakori egyvelegét, Petőfi az inkább művészek körében népszerű csinosodását.